

MET DROOMOGEN IN PSYCHODRAMA

door Wilma Scategni

Het artikel 'Met droomogen in psychodrama' is de tekst van een lezing door dr. Wilma Scategni, Jungliaans psychotherapeut en psychodramaregisseur, afkomstig uit Italië. Zij gaf deze lezing tijdens het psychodramacongres 'Met andere ogen', in Duitsland, september 1995. De tekst is met haar toestemming vrij vertaald door Gerard Beentjes.

In de wereld van vandaag, wordt door de massamedia een onophoudelijke stroom van beelden, woorden en modellen over ons uitgestort. Op het moment dat ze te voorschijn komen, veranderen ze onmiddellijk. Dit proces doet verlangens, wensen en doelen opbloeien, alleen al om te worden vernietigd, omgegooid of opgebrand te worden op hetzelfde moment dat deze wensbeelden zich in ons bewustzijn nestelen. De zware speurtocht naar het licht, naar de rede en naar het absolute was het doel geweest van een pijnlijke, religieuze queeste en van de avonturen en omzwervingen, zoals ze omschreven worden in de epische daden van goden, demonen en helden. Die plek is nu ingenomen door het verlangen, of beter, door de ambitie om een hemel op aarde te maken, een hemel die met behulp van de technologie is omgetoverd tot een heil staat van consumptiemiddelen.

Het nieuwe paradijs

Hoe dan ook, ditzelfde nieuwe paradijs openbaart zichzelf tegelijkertijd in de schaduwkanten van zijn tegendeel. Het wordt een hel, die zich openbaart als brandende koorts, waaraan we niet kunnen ontkomen. Deze hel manifesteert zichzelf in het verlies van controle over een technologie die een doel op zich is geworden. Deze technologie mist een kader dat richting geeft en daardoor ons voortsleept naar de spookbeelden van ruïnes, rampen en verwoestingen tegen de verlichte achtergrond van een nieuw tijdperk. Dit is het onderwerp dat Walter

Benjamin al in 1938 ter sprake bracht op een even welsprekende als verontrustende manier. Hij schetste tegelijkertijd de bommenwerpers als het resultaat van de nieuwe technologie tegenover de herinnering aan wat Leonardo had verwacht van de vliegende mens, de mogelijkheid om in de zomer sneeuw van de bergtoppen te halen en uit te sprenkelen over de verhitte straten van de stad.

Verdoving als consumptiegoed

Als de ogen, de oren en de zintuigen worden gebombardeerd met versplinterde indrukken, dan is het gevolg dat we door de overvloed aan waarnemingen niet meer in staat zijn wat dan ook tot ons te nemen. Een vorm van verdoving is het resultaat. Het is geen toeval dat drugs en verslavingen sinds de negentiende eeuw toenemen en een sociaal probleem zijn geworden in het moderne leven van de grote wereldsteden.

Het gebruik van drugs zelf is geen onderdeel meer van het heilig verbond tussen een cognitieve, spirituele speurtocht en religieuze rituelen. Drugs verspreiden zich als de consumptiegoederen van een geraffineerde chemische technologie. Naast opium komt synthetisch bereide heroïne in de handel. Juist als consumptiegoederen tonen deze drugs hun vernietigende eigenschappen; het worden dingen die de leegte moeten opvullen die de plaats innemen van het verlangen naar spiritualiteit, naar extase, naar het absolute, en naar het gevoelsleven. Dit verlangen is in de twintigste

eeuw dikwijls verbannen en meestal verkeerd begrepen door de westerse beschaving. Elke spirituele aspiratie is bijna geheel uit de academische wereld weggevaagd. Dit verlangen is ook bijna geheel uit de officiële religies verbannen, of als dogma ingeblikt.

De 'schaduw'

Als zulke aspiraties verwijderd worden uit het collectieve bewustzijn en beroofd worden van een plaats om tot expressie te komen, dan nemen deze verschijnselen gemakkelijk de verwoestende vormen aan van het tegenovergestelde en activeren aldus de onbewuste aspecten van hun 'schaduw' als antwoord op de onzekerheid van het ego. Deze schaduw wordt geprojecteerd in de ander als individu en als iemand behorend bij een groep.

Intolerantie, racisme, fundamentalisme, fanatieke en absolute verslavingen aan drugs en sekten en ideologieën met een totalitair karakter zijn hiervan het gevolg. Hoewel het op een verstoorde manier verschijnt, ontstaat de wens om het bewustzijn uit te veegen.

In deze context wordt een minderwaardigheidsgevoel gewekt, met eigen interne logica. Het individu ervaart deze ontwaarding in een sociale context waar alle normen en waarden gekarakteriseerd worden als 'tijdelijk'. Hoe dan ook, dit minderwaardigheidsgevoel roept een destructieve tendens op, omdat het grenzeloos is en niet gedragen wordt in de bedding van een schaal. Het gevolg is dat deze extasebeleving geen betekenis krijgt noch voor het individu noch voor de groep waar het deel van uitmaakt.

4. Renée Oudijk leidt de sharing in haar workshop.

De 'ik-ziel'

Hillman geeft aan dat er verband bestaat tussen de extase-ervaring en de manifestatie van de diepste lagen van de menselijke ziel. Hij erkent het bestaan van de 'ik-ziel' die meer aan de oppervlakte ligt en verbonden is met de directe realiteit van alle dag en een diepere laag, de 'beeld-ziel'. De ik-ziel wordt geterroriseerd door het vooruitzicht van het verlies van identiteit, terwijl de beeld-ziel zich juist verheugt in het uiteenvallen en het opgaan in extase. De twee aspecten van de ziel laten zich omschrijven als het beeld van een storm die raast over de oppervlakte van de oceaan tegenover de onveranderlijke rust van de diepzee. Daarom kan in deze context het probleem het beste gelokaliseerd worden als een overgangsprobleem van de ik-ziel naar de beeld-ziel, of van individueel bewustzijn naar de extatische ervaring - en vervolgens als een probleem van de terugkeer, als mens na de extatische ervaring terugkomt in de sociale context waarin het ik leeft en handelt.

De therapiegroep

De groep in de therapeutische omgeving neemt de rol op zich van de dragende schaal. De groep maakt het mogelijk om kortstondig ervaringen te ondergaan zoals in de steek gelaten worden en niets waard te zijn. Op hetzelfde moment plaatst de groep ervaringen in een kader, waarbinnen het ervaren kan worden en betekenis kan krijgen. Deze overgang heeft alle kenmerken en problemen van een initiatie. Het wordt een reis door de 'nauwe tunnel van het licht'. Het is de tocht door het magische oog van de naald, het levenspad dat hemel en aarde verbindt. Het is de trap naar de regenboog van de shamanistische rituelen. En het is de tocht van de mythische held naar de onderwereld, op zoek naar onsterfelijkheid. En daarom, is het geen toeval dat initiatiesymbolen vaak opdui-

ken in de dromen van mensen die lid zijn van een analyse psychodrama-groep; dit wordt misschien nog versterkt door verwachtingen en wensen van mensen die kiezen voor een therapie, gebaseerd op de theorieën van Jung. De ervaringen van regressie, van minderwaardigheid en van verlies van 'het ik' zijn karakteristiek voor sommige dromen, visioenen en ervaringen in de twilight zone, waar de drempels van bewustzijn worden verlaagd. Juist deze ervaringen kunnen omschreven worden als de doorbraak van het heilige in het dagelijks leven.

'Het sacrale'

De manifestatie van het sacrale en de extase die daarmee gepaard gaat kunnen een nihilistische en destructieve tendens oproepen. Het vereist een bemiddeling, een geleiden van overspannen energie, die de angst verzacht en voorziet van een sacrale omheining. Dan is iemand in staat tot omlijning van het handelen en tot een definitiebepaling van symbolische beelden die simultaan opkomen en die zo duidelijk de vormen aannemen uit de wereld van de archetypen.

Door de eeuwen heen en binnen een groot scala van verschillende culturen, hebben deze symbolen door middel van groepsrituelen een expressieve uitweg gevonden binnen het bewustzijn als manifestaties van het diepste onbewuste. Dat leden van analyse psychodramagroepen dromen van initiatiebeelden, kan misschien het beste bekeken worden als een manifestatie van de anima, in de betekenis van Jung. De anima spiegelt, brengt uit de diepste lagen van de psyche deze beelden terug uit de veelvoud van het web van relaties die deel uitmaken van het leven, van de ruimte en van het handelend vermogen in de onuitputtelijke en kaleidoscopische variaties aan groepsdynamica. In feite kunnen de groepsdynamische bewegingen bekeken worden als een spiegel van de onophoudelijke

doorgaande processen van individuatie van de individuele groepsleden met het globale individuatieproces van de groep zelf.

Moderne hindernissen

Steeds opnieuw plaatst een groep de variabelen van tijd en ruimte op de voorgrond. Dit lijkt op de constante hindernis voor beelden en stimuli die deel uitmaken van de moderne tijd, zoals in het begin van dit artikel beschreven.

Verschillende lagen van de werkelijkheid lopen constant door elkaar, maar de verwarring en de passiviteit, opgebouwd door overdaad, worden door de psychodramatische handeling binnen de therapeutische groep tegengespeeld, door de creatie van ruimte voor overweging en door het voortdurend wisselen tussen de verschillende dimensies van bewustzijn, het logisch-begripsmatige, het beeldende, het emotioneel-sensuele en het symbolische niveau.

En juist in dit proces neemt de protagonist steeds weer de verantwoordelijkheid op zich voor het eigen handelen in het eigen bestaan en daarnaast in het bestaan van anderen en in de fragmenten op het psychodramaplein.

Mensen met een naam

Dit is tegengesteld aan de anonimiteit van de mens in de massa van de industriële samenleving, een massa zonder gezicht, uitdrukking of gevoel. Hier hebben mensen een naam binnen een context. En deze context is de groep, die zichzelf herkent van moment tot moment als de drager van zowel de stabiele als de dynamische elementen die de groepsleden in staat stellen om greep op zichzelf te krijgen.

Tegelijkertijd heeft de protagonist, naast de identiteit van zijn naam, een lichaam, emoties en gevoelens. Dit geheel bepaalt de manier waarop hij handelt en zichzelf als protagonist tot expressie brengt in een

groep. En de groep maakt de protagonist direct verantwoordelijk voor wat hij zegt en doet. Dit is de antithese van de persoon die anoniem een knop kan indrukken om een missile te activeren die mensen, huizen en dorpen op verre afstand wegvaagt en verwoest, een iemand die niet eens de echo hoort van wat hij aanricht en de verantwoordelijkheid voor zijn daden uit het oog verliest.

In de psychodramagroep roept iedere handeling een onmiddellijk antwoord op bij de ander en bij de groep als geheel. Op deze manier kan een groep tegelijkertijd zijn leden de kans bieden om rond te zweven in de eigen werkelijkheden en droomruimten en werelden van andere groepsleden. De verschillende leden kunnen zich concreet en persoonlijk verbinden met de ander in een directe relatie van gezicht tot aangezicht. Maar één van deze twee dimensies ervaren is niet mogelijk in een groep, omdat de groep steeds als basis de constante verzoening van twee tegengestelde polen vertegenwoordigt.

De ruimte van de ontmoeting pendelt tussen aan de ene kant reflectie op de betekenis van relaties en aan de andere kant de zoektocht naar de betekenis van deze relaties met het oog op de eigen bestemming en die van de ander.

Deze levensbestemmingen vinden hun expressie in het individuatieproces van ieder afzonderlijk.

Nogmaals in de context van de groep, lijkt het alsof de moderne werkelijkheid en de projectie daarvan in de toekomst een typisch tekort aan gronding veroorzaken en geen zekerheden en constante waarden opleveren als grond onder de voet. Desalniettemin blijkt de werkelijkheid nog steeds een bron te zijn voor de onuitputtelijke weelde als mensen in een voortdurende rijpheid opbloeien. Als dit gebeurt, vertegenwoordigt deze bloei de essentie van het werkelijke leven en wordt op hetzelfde moment gekenmerkt

door de leegte en de volheid van het bestaan, vergelijkbaar met het 'Zelf' in de Jungiaanse betekenis.

Een pijnlijke wond komt bloot te liggen in het bewustzijn als het vervolg op deze pogingen om in het ritme van de werkelijkheid mee te stromen. In een therapeutische setting is deze gewelddadige doorbraak het begin van wat Jung omschrijft als 'de transcendentie functie', de constante dialoog tussen het bewustzijn en het onderbewuste, dat de gids en de begeleider is van het zich ontwikkelend proces tot individuatie. Dit proces is in wezen niets meer dan het bereiken van iemands persoonlijke bestemming, die vervuld wordt door deze individuatie te beleven in relaties met andere mensen en in relatie met de innerlijke belevingswereld.

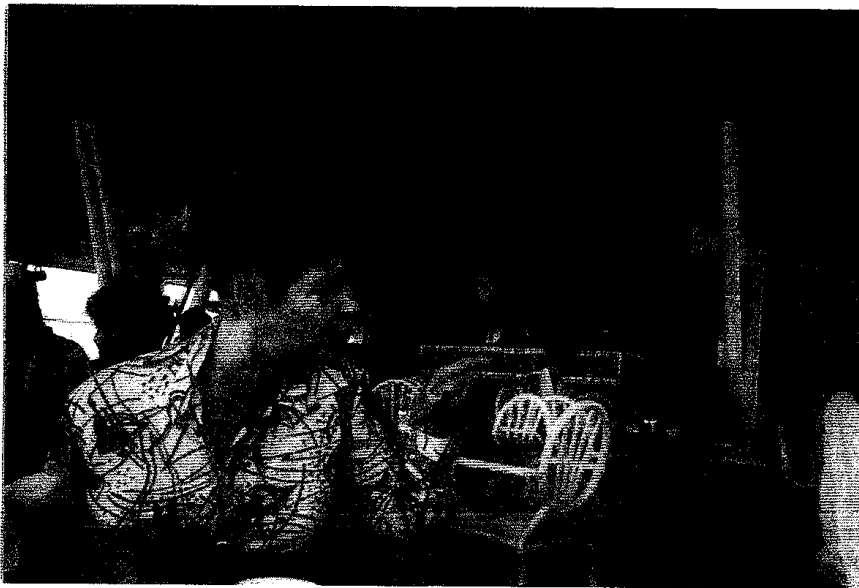
Dit proces leert iemand dat de creatieve

kracht van de psyche in staat is om de opengereten wond te transcenderen, te boven te komen en dat het mogelijk is om de druk die dit oplegt te weerstaan.

Vloeiende eenheid

De identiteit van de groep, van de therapeut, en van de groepsleden blijkt dus een vloeiende eenheid van zijn, altijd openstaand voor het opnemen van nieuwe stromen, die tegelijk geïntegreerd in en getransformeerd worden van belemmeringen in bronnen van vernieuwing.

De individuatieprocessen van de groep en de groepsleden krijgen steeds meer een betekenis. Het worden richtinggevende processen waarin de individuele leden en de collectiviteit van de groep meer en meer het inzicht verwerft dat zij deel zijn van de levensstroom. Eveneens herkennen zij dat deze levensstroom in staat is

5. Zerka Moreno geeft aanwijzingen, tijdens een interview van Gerard Beentjes.

om te veranderen, of nog beter, dat het

wezenlijke kenmerk van de stroom is dat

zij verandert.

Vervolgens ontdekken de groepsleden dat zij een bijzondere passage doormaken in hun levens en dat wat uitgespeeld wordt op het psychodramatische toneel een uitbeelding is van dit bijzondere moment in hun leven. Op deze manier overstijgen de strikt individuele voorstellingen van de werkelijkheid zich op het vlak van een gedeelde werkelijkheid.

De handelingsruimte binnen psychodrama en de direct daarmee samenhangende ruimte voor reflectie staan de deelnemers toe om lagen van de werkelijkheid uit te beelden en in een continu spel van spiegelen uit elkaar te houden.

Tegelijk zijn deze beelden gericht op de wereld van het dagelijks leven en zo reflecteren zij erover terwijl de verschijningsvorm en de beweging gefilterd worden door de speelse atmosfeer.

Simultaan zijn de deelnemers gericht op de eigen binnenwereld en aldus de echo's van elkaar. De spiegel van de groep verlegt het focus naar het oneindige. Het meervoudige karakter van de reflecties en interacties binnen de groep veranderen het speelveld in dat van een sprookje en van een droomsfeer. Hier zou in herinnering gebracht moeten worden dat de rede en het ego als bewustzijnseenheid verloren kunnen gaan in dit virtuele labyrint.

De gespiegelde fragmenten zijn te herleiden tot een tweeslachtig en drijvend universum dat zichzelf openbaart, uiteenvalt, verdwijnt op hetzelfde moment, en op die manier de schim achterlaat van de eeuwige vragen die niet te beantwoorden zijn. Met een andere beeldspraak van Benjamin, kan men zeggen, zij zijn een 'dubbelslag komend uit het Nirwana'. En toch houdt Perseus zijn schild op waarin de afschuwelijke Gorgon zichzelf ziet en van schrik versteent.

Op dezelfde manier heeft een psychodrama-groepslid zijn of haar impulsen, instincten en driftaanvallen laten filteren

door de spiegelende blik van de ander.

Zij kan opnieuw in contact komen met, geconfronteerd worden met haar driftlevens en indien nodig hiermee afrekenen als zij staat tegenover de aanblik van, de gebaren van en de toespelingen van de andere groepsleden, zodat de angel van het gevaar onschadelijk wordt.

Toch is er nog een andere factor, die scherp contrasteert met de passieve onderwerping en voortkomt uit de bewustwording van eigen verantwoordelijkheid. Dit is het ego dat zich uiteindelijk ziet als de partiële schepper van haar eigen bestaan. Het gaat dan niet meer om het simpele rationele en egoïstische bewustzijn, maar om een bewustwording in een continu dialectische confrontatie tussen de beelden uit het onderbewuste en de beelden afkomstig van de andere groepsleden, datgene wat in de groep wordt voorgesteld als een concrete realiteit.

Het psychodramatische spel functioneert door middel van gespeelde rollen zichtbaar gemaakt in een situatie waarin beelden en perspectieven als spiegelingen tot leven komen. Deze spiegelingen zijn de dingen die het leven ons heeft gegeven om uit te kunnen beelden en spoedig daarna worden ze weer verbannen naar de duistere hoekjes en gaatjes van de psyche, omdat zij niet overeenstemmen met het ego-complex en met de bewuste persoonlijkheid. De spiegeling verschijnt onverwacht en opent de onherbergzame gebieden van de ziel.

Dromen komen op en af

Op dezelfde manier verdwijnen deze ruimten als een bliksemflits, als droombeelden die uit elkaar vallen op hetzelfde moment dat iemand ze probeert vast te leggen. Zo komen de emoties, gevoelens en het gemoed tot leven, materialiseren en verschijnen plots in het theater van de psyche. Op het ogenblik dat zij bijeenkomen, zijn ze alweer verdwenen of veranderen ze van vorm of vervagen en laten

ze diegenen zitten met de vraag, of deze droombeelden ooit echt bestaan hebben. Iets overeenkomstigs gebeurt op het speelveld van de psychodramatische handelingen.

De vraag komt dan op: wat zijn de stukken en wat zijn de spiegelingen die we aanschouwen in de zogenaamde realiteit. En hoe kunnen we het constante identificeren die op enigerlei wijze reflecteert. Hier betreft het een kwestie van zoeken naar iemands eigen continuïteit door de sporen te volgen, te herkennen en de onderbroken patronen te herstellen. Dit is een zaak van uit elkaar wijken, van op zijn minst tijdelijk zichzelf verliezen in een veelvoud van reflecties die zichzelf voordoen als een variatie van zelfaspecten en tenslotte van het verzamelen van iemands eigen gereflecteerde zelfbeeld. Soms komt dat overeen met het oude vertrouwde zelfbeeld, en soms is het beeld verstoord. In ieder geval, komt het tevoorschijn in een geheel van duizend verschillende gezichtspunten. Dus de groep neemt de taak op zich om beelden op te roepen uit het geheugen, uit de droomwereld en het verbeeldingsvermogen dat onder de verstoffte lagen van de vergeetachtigheid ligt verborgen. Na deze tijd van vergeten, komen deze beelden terug en komen de emoties, sentimenten en gemoederen tot leven.

Toch is de groep tegelijkertijd een concreet netwerk van relaties. Het is een uitwisseling van ervaringen en tevens een direct contact met andere mensen in het 'hier en nu'. In deze context komt het bewuste ego op in de vorm van een chimera, een bizarre compositie van contrasterende en tegengestelde vormen van de psyche, vormen die zich moeilijk laten verzoenen. De veelvormige natuur van de psyche wordt daarom gereflecteerd in de aard van de groep. Min of meer bewust wordt de groepsleider zich gewaar dat zij/hij de taak van groepslei-

der consequent moet toepassen, even bewust als het ego en het 'samengestelde groepsego' in verbinding met de zogenaamde autonome complexen of deelpersoonlijkheden die in de groep aanwezig zijn.

In de psyche en in het groepsego brengt de groepsleider het evenwicht in de groepsruimte, houdt het groepsgeheel bijeen en laat de verschillende sferen samen bestaan, maar bij dit alles heeft de groepsleider tot taak betekenissen te duiden zodat een bijeengeraapt geheel van emoties, gevoelens, beelden en gevoelens verandert van vormloze chaos in een kosmos die richting geeft in het continue evolutieproces in wording. Als het bovengenoemde schrikbeeld wordt onderkend, dan is de volgende stap: de transformatie van het symbool van het monster tot het symbool van overvloedige weelde.

De zoektocht naar het midden, want zoiets is nodig om als richtlijn te dienen om de chaos van de ziel te reorganiseren, begint tot ontwikkeling te komen binnen de dramatische handeling en de reflectieve ruimte. Dit thema kan tevoorschijn komen in de dromen van groepsleden en de vorm aannemen van magische bomen, bergen, trappen, touwladders of middenin de kamer staande objecten en de symbolische betekenisinhoud weergeven van de 'kruisassen van de cosmos' die structuur geven aan het universum.

Het 'nigrendo'

Op dit punt, kan het mogelijk zijn oog in oog te staan met de angst, de verwarring en de eenzaamheid, of het 'nigrendo' uit de metafoor van de alchimist, die dikwijls opduiken aan het begin van iedere analytische ontdekkingsreis, of bij het voorkomen van levensgebeurtenissen die zo ingrijpend zijn dat iemand wordt losgerukt uit zijn normale levenspatroon. Dat kan de volgende stap worden van iemand om steeds meer de last van zijn

eigen verantwoordelijkheid te dragen en door de eigen 'schaduw' en de eigen 'negativiteiten' op de eigen schouders te nemen. Daarvoor werden deze schaduw- en geprojecteerd in de ander en in de omringende wereld. Dit op eigen schouders hijsen kan ontstaan door een ontmoeting, een dialoog, en door de empathische vereenzelviging met de ander in het eigen zelf.

De ander is niet langer de drager van de eigen projecties.

Dit gebeurt met de wilde beesten uit de hel, die de dichter Dante ontmoet in het 'donkere woud' aan het begin van zijn initiatietocht. De metafoor van het beest is de instinctieve kracht van de pelgrim, van Dante zelf. Het beest is niet langer buiten de pelgrim, maar is deel van de persoon, een deel van zijn eigen kracht.

6. En toch....tijdens een cruise met Zerka Moreno en met veel andere psychodramamensen aan boort is er die ene lege stoel, alsof toch Jacob Levy Moreno aanwezig is.